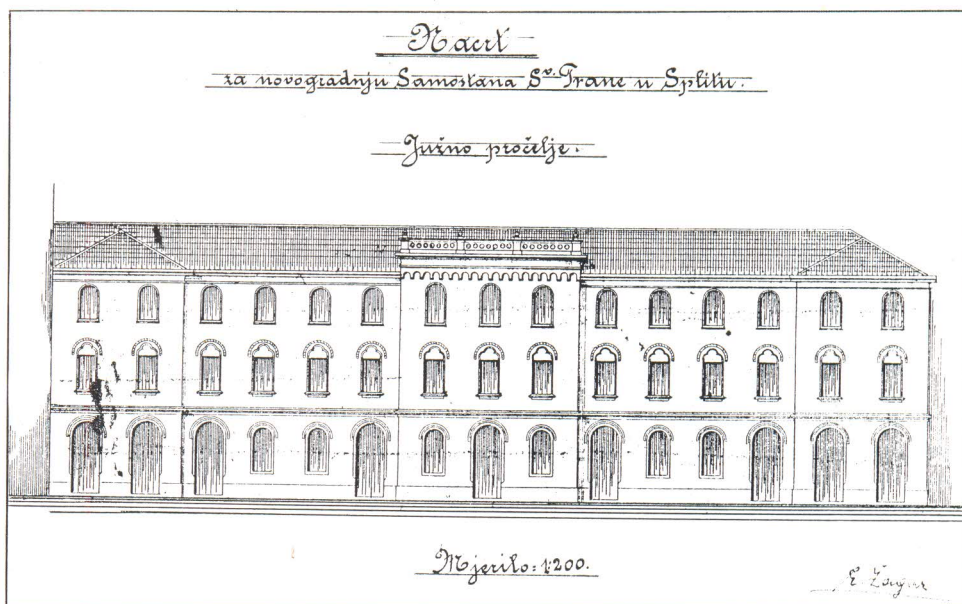

Stanko Piplović

REKONSTRUKCIJA SAMOSTANSKOG KOMPLEKSA
SV. FRANE U SPLITU NA PRIJELAZU IZ 19.
U 20. STOLJEĆE

Iako je sklop crkve i samostana konventualaca na obali u Splitu vrlo star i izgrađivan stoljećima, njegov današnji izgled potječe iz novijeg vremena. On je u drugoj polovici prošlog i prvih godina našeg stoljeća doživio temeljite promjene.

Kompleks se nalazi na zapadnoj strani današnje Titove obale, jednom od najljepših položaja u gradu. Taj osunčani dio uz more i okolni prostor

gdje je sada Trg Republike, zasadili perivoj. Svi ti radovi na regulaciji ovog predjela uvjetovali su, između ostalog, da općina nešto kasnije poduzme mjere za preuređenje drevne romaničke crkve sv. Frane kako bi počeli su uređivati Francuzi za svoje vladavine Dalmacijom. Oni su u periodu 1807—1808. godine porušili mletački kaštel iz 15. stoljeća, nasuli pličinu i tako produžili staru srednjovjekovnu obalu, a sa sjeverne strane se njen izgled uklopio u jedinstvenu cjelinu.¹⁾

Tlocrtni oblik, prostorna organizacija, veličina i oblik kompleksa prije posljednjeg velikog građevinskog zahvata prikazan je na katastarskim planovima A. Barbijerija iz 1738. i P. Kurira iz 1764, zatim katastarskoj mapi grada izrađenoj 1831. te starim fotografijama ovog predjela s konca prošlog stoljeća.²⁾ Dispozicija osnovnih sadržaja je takva da se samostanska zgrada nalazi preko ugla s južne i istočne strane, crkva sa sjevera, a u sredini je klaustar. Crkva je orijentirana u pravcu zapad—istok. Ulaz joj je bio na zapadnoj strani, a apsida na istoku kako su to propisivala stara crkvena pravila o građenju sakralnih objekata. To znači da je crkva imala pristup s jednog sporednog puta iz pravca Velog varoša, dok je širokom novouređenom prostoru bila okrenuta svojim stražnjim neuglednim dijelom. Međutim, već se od renesanse više ne poštiva stroga orijentacija crkava, koja se, doduše, u našoj konzervativnoj sredini radi jakih tradicija još dugo sreće. Crkve se od tada sve češće grade tako da im je reprezentativno pročelje s monumentalnim portalom okrenuto prema trgu koji je ispred njih bez obzira na stranu svijeta. Tako se stvara logičnija kompozicija cjeline, a crkva kao njen bitan element dolazi više do izražaja u prostornoj hijerarhiji. Iz sličnih pobuda općina je zahtijevala od franjevaca da se glavno pročelje s ulazom njihovog hrama okrene na istok prema obali, oltar da se premjesti na zapad.

Pregradnja crkve trajala je s prekidima od 1855. do 1864. godine uz znatne financijske teškoće koje su se rješavale prema konkretnim prilikama. Tako da bi okončala razmiricu oko zemljišta na Šperunu, općina je bila prisiljena isplatiti 1855. godine, u doba načelnika Šimuna Vitturija franjevcima iznos od 800 forinta. Novac je bio namijenjen za popravak krova i rušenje dviju pravokutnih kapela koje su stršile iz korpusa crkve. Prvi rad je izveden odmah u što je utrošeno 500 forinta. Ostatak novca nije bio dovoljan za kompletno preuređenje crkve kako je to općina tražila. Zato su sada franjevci postavili pitanje naknade od još 500 forinta za jednu zemlju koju je bila uzela općina za put do obližnje klaonice, uvjeravajući da će i ovu sumu upotrebiti za popravak crkve. Ni ovo nije međutim bilo dosta pa su se tražile nove mogućnosti. Franjevci su u predgrađu Lučac blizu Pazara gdje se trgovalo žitom imali vrt s kućom. Da bi namakli nova sredstva za nastavak radova na crkvi sv. Frane, redovnici su ovaj teren ustupili općini. Ona ga je upotrebila za proširenje i uređenje Pazara, a dio za izgradnju nove župske crkve sv. Petra.³⁾

Osim što su tom prilikom uklonjene dvije kapele izbočene na istočnoj strani, crkveni brod je produžen prema istoku za oko 6 m. To se i danas još može lijepo vidjeti, jer je ostala fuga po čitavoj visini na spoju starog i novog zida na sjevernom pročelju, a i po svjetlijoj boji novog kamena. U tom dijelu napravljen je kor. Godine 1864. bilo je konačno dovršeno novo neoromaničko pročelje na vrhu kojega je, privremeno

umjesto zvonika. postavljena edikula s nišom. Srušena je i osmostrana kapela koja je bila prigradena uz crkvu sa strane sred sjevernog bočnog pročelja. Na istom mjestu dograđen je plitki rizalit sa sporednim ulazom u crkvu. Na ovom pročelju još su vidljivi ostaci četiriju visoko postavljenih uskih prozora. Njihovi polukružni završeci uklesani su svaki u jednom kamenom bloku. Ovi prozori su sada zazidani i umjesto njih su nešto niže probijena dva nova mnogo veća prozora također polukružno zasvođena. Treći, identičan njima, napravljen je na produženom dijelu. Slični tragovi pregradnje mogu se vidjeti i na južnom pobočnom pročelju.

Za pregradnju crkve općinsko vijeće je dalo potporu. U periodu 1860-64. godine, kada je načelnik bio Antonio Bajamonti, utrošen je iznos od 3346 forinta. Međutim, tada još nisu svi radovi bili gotovi zato što je uprava samostana sklopila nepovoljan sporazum s poduzetnikom, koji je usto umro tijekom gradnje. Sve ovo je usporilo napredak radova, ali su oni ipak tada bili pri kraju. Trebalo je još samo da se završi žbukanje i neki manji poslovi. U prijedlogu općinskog budžeta za 1864. godinu utvrđeno je da je ostalo da se plati poduzetniku Rosandiću još oko 600 forinta, a kao izvanredan trošak još i preostali iznos za pregradnju crkve od 1700 forinta.⁴⁾ Napokon 1866. godine radovi su bili dovršeni. Glavni oltar je okrenut s istočne na zapadnu stranu crkve. Zato se moralo prenijeti i moći sv. Felicija koje su bile ispod starog drvenog oltara. To je obavljeno 11. kolovoza uz prisustvo crkvenog delegata kanonika Vjekoslava Krstulovića, općinskog delegata dr Jure Giovanizija, prvog općinskog prisjednika i drugih uzvanika.⁵⁾

Narednih godina zbililo se nekoliko zanimljivih događaja vezanih za samostan. Tako je 1887. bio ugrožen požarom koji je izbio 28. siječnja ujutro. Zapalila se velika količina sijena u kući vlasnosti bratovštine sv. Fabjana, a koja se nalazila u blizini crkve sv. Frane. Oganj je zaprijetio čitavoj okolici, ali su ga vatrogasci ipak uspjeli savladati tako da je prošlo sve bez težih posljedica.⁶⁾ Godine 1899. napravljena je pogodba kojom je splitska općina priznala samostanu sv. Frane pravo vlasnosti na česticu zemljišta 1000:84, a ustupila mu je još neke druge čestice za 2544 forinta. Ovu pogodbu odobrio je i Zemaljski odbor u Zadru.⁷⁾ Zatim su 1901. izvođeni neki javni radovi na uređenju okoliša samostana. Tako je iza crkve podignuta nova bogato dekorirana fontana za potrebe opskrbe vodom stanovnika Velog varoša. Također je popločana i ulica pored crkve. Ta napućena i prometna ulica bila je i pored toga zapuštena i prljava. Posebno je bilo neugodno jer je vodila na Marjan pa su njom prolazili brojni stranci.⁸⁾

Izgradnja zvonika, a time i konačno dovršenje glavnog pročelja crkve, dugo se otezalo, što je kvarilo izgled nove prostrane obale. Zato je ovo bio predmet javne kritike kao nemar uprave samostana.⁹⁾ Tek početkom 1902. podnesen je općini nacrt za gradnju zvonika i produljenje crkve prema zapadu. Početak radova je bio planiran za proljeće.¹⁰⁾ Sredinom godine radovi na produljenju crkve, tj. dogradnji prostora za novi glavni oltar, već su dobro uznapredovali. Sve je ovo dosta zapadalo pa su se franjevci morali zadužiti i na druge načine snalaziti.¹¹⁾ U trijemu klaustura samostana nalazio se starokršćanski mramorni sarkofag s prikazom prelaza Izraelićana preko Crvenog mora na prednjoj strani. Frane

Bulić je godinama navaljivao da mu ga ustupe za Arheološki muzej. Napokon 1902. godine, pritisnuti nestašicom novca za gradnju crkve i zvonika, franjevci su mu ga prodali za 8000 kruna.¹²⁾ Nakon toga je porušena edikula, pa se pristupilo zidanju zvonika na njenom mjestu što je trajalo oko 4 mjeseca i već je koncem godine bilo završeno.¹³⁾ Novi zvonik ima četvrtastu osnovu sa lođom za zvona, oktogonalnim široko rastvorenim nastavkom i piramidalnim završetkom. Radove na zvoniku fino klesanim kamenim kvaderima izveo je poduzetnik Ivan Celić.¹⁴⁾

Nakon dovršetka glavnih radova na vanjštini crkve prišlo se zalaganjem konventualaca i gvardijana Bonaventure Grgantova 1902. godine temeljitom preuređenju njenog interijera. Tada je postavljen novi oltar od mramora koji je izradio Josip Barišković u razigranim oblicima baroka. Ovaj majstor je inače poznat po tome što je u posljednjoj deceniji 19. stoljeća klesao oltarske kipove po Splitu i okolici. Pod je nanovo popločan, a materijal za njega je isporučila splitska tvornica cementa i betonskih proizvoda Gilardi i Bettiza. I ovi radovi su izvedeni pod rukovodstvom Celića.¹⁵⁾

Završetkom gradnje, u prosincu 1902. godine otpočeli su bojadisarski radovi u unutrašnjosti crkve. Ovaj posao je povjeren Splićaninu Dragutinu Inchiostriju, tada već priznatom slikaru kojeg su hvalili Bukovac, Rendić, Medović, Vranceš i drugi naši umjetnici. Do kraja 1902. bio je gotov strop, a početkom sljedeće godine svi radovi su bili potpuno dovršeni.¹⁶⁾ Tadašnje novine su o tome dosta pisale, a Inchiostri je i od javnosti dobio mnoga priznanja za svoje najnovije djelo.¹⁷⁾ Evo što je F. Bulić kazao:

»G. Inchiostri dao se je osobito na ovu struku (dekoracija crkava) i u svim radnjam ove vrsti, do sad učinjenim, pokazao je osobitu vještinu i darovitost. Što je on do sad uradio, to je prema ozbiljnom crkvenom slogu, a upotrijebio je pohvalno, u koliko i gdje to stil crkveni dopušta, narodnu ornamentiku. Zamjerna je u njegovim radnjam skladnost boja. Veći dio naših crkava ili nije dekoriran, ili, ako je, nije dobrim dielom prema crkvenom stilu. Neka se, tko može, okoristi, da uredi svoju crkvu, da bude hram božji.«¹⁸⁾

Čitav brod crkve je bio oslikan svijetlim tonovima. Na sredini stropa izvedena je slika sv. Frane u času kad prima stigme. U pozadini čitra svijetložuti odsjaj, a lik sveca je okružen anđelima koji lete i cvijećem. Ostali dio plafona obilovao je ukrasima bogate starohrvatske stilizacije. Bočne kapele oltara dekorirane su također narodnim motivima s prikazom stiliziranog lotosovog cvijeća, žira, maka i cvijeta šipka. Kao kontrast lađi svetište je imalo ljubičastu pozadinu. Na stijenama oko trijumfalnog luka bilo je više likovnih prikaza anđela s trubama koji navješćuju uskrsnuće. Na unutrašnjem rubu trijumfalnog luka umjetnik je naslikao četiri evanđelista imitirajući u tehnici izgled mozaika.¹⁹⁾

U nedjelju 15. ožujka 1903. u 8 sati izjutra biskup Franjo Nakić posvetio je oltar u crkvi nakon što su svi radovi bili završeni.²⁰⁾ Zamoljen od starješine samostana Nakić je poslao 8. svibnja svog izaslanika kanonika Jerolima Moskovitu da ustanovi jesu li moći sv. Felicija mučenika i drugova sačuvane ispod starog drvenog oltara. Izaslanik je u pri-

sustvu gradonačelnika Vicka Milića i redovnika pronašao moći u redu zapečaćene i dobro očuvane. On ih je otpečatio i otvorio povjerivši ih samostanskom starješini da ih čuva dok se definitivno ne postave u novi mramorni oltar. Međutim, budući da se pod njim pojavila velika vlaga, to se dogodilo dok se potpuno ne isuši. To je potrajalo dugo vremena pa su moći položene tek 1928. godine.²¹⁾

Prije oslikavanja unutrašnjosti crkve sv. Frane Inchiostri je izveo brojne druge radove. Istakao se dekoriranjem salona u kući Nossana i kući prof. Janečeka, zatim kavane »Corso« pa zemaljske banke u Sarajevu i napokon više crkava po Hrvatskoj. Ovo najnovije, uspjelo i vrlo dobro primljeno djelo sigurno je bilo razlogom da je Inchiostri dobio nove poslove. Odmah nakon završetka radova u crkvi sv. Frane oslikao je, opet narodnim motivima, neke sobe u čitaonici u Splitu. Već u svibnju 1903. počeo je da boji samostansku crkvu u Sinju ornamentima u narodnom slogu i figurama. Također je dobio narudžbu da oslika župsku crkvu u Klisu.²²⁾ Za uređenje ovih crkava najviše su se zauzeli fra Ivan Marković i don Duje Mladinov. U kolovozu je bojenje crkve u Klisu bilo dovršeno. Ona je dekorirana nešto stiliziranim starohrvatskim motivima i bogato oslikana. Na njenom stropu u srednjem medaljonu prikazano je uzvišenje Majke Božje. Oko nje su četiri evanđelista. Nad slavlukom svetišta majstor je napravio veliku sliku s prikazom Isusa i 12 učenika. Sve slike u srednjoj lađi oponašale su tehniku mozaika. Nad bočnim lukovima srednjeg broda prikazan je niz svetaca. Pred apsidom ispod slike apostola desno i lijevo su likovi sv. Ćirila i Metoda, na stropu svetišta je velika slika sv. Trojstva, dok je nad korom povijesna kompozicija s motivom izbavljenja Klisa od Turaka.²³⁾

I nakon ovih radova uslijedile su javne pohvale. Biskupski ordinarijat je izdao svjedočanstvo kojim je biskup Nakić, pošto je bio obaviješten da su radovi dobro obavljeni, preporučio drugim župnicima i upraviteljima crkava da Inchiostriju mogu povjeriti izradu dekoracija.²⁴⁾ I već u listopadu uprava sv. Križa u Splitu povjerila mu je da oboji ovu crkvu.²⁵⁾

Istog mjeseca ponovo se vraća crkvi sv. Frane. Tu je radi vlage trebalo popraviti jedan dio zida pa je naručeno da Inchiostri izradi još dvije slike.²⁶⁾ Međutim, od čitavog bogatog Inchiostrijevog opusa u ovoj crkvi ostala je samo slika titulara ovalnog oblika na stropu. Danas su zidovi broda uključujući oltarne niše i svetište prebojeni u nekoliko tonova bez ikakvih ukrasnih motiva. Kao što je iz iznesenog vidljivo Inchiostri je svojim djelima nastojao dati nacionalni izraz, a u njih unosi folklorne i alegorijske elemente. Za takve stavove se zalaže također i u pisanim raspravama koje je objavio. Zanimanje za narodnu umjetnost budi se kod njega još dok je pohađao školu za primijenjenu umjetnost u Firenci, a pod utjecajem A. Melanija. I upravo u ovakvom pristupu očituje se njegova sklonost secesiji.²⁷⁾ To je inače bila dosta raširena pojava u Evropi na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, naročito u češkoj i poljskoj umjetnosti.

Nakon dovršetka novog zvonika trebalo je na njega postaviti javnu uru za kojom su osjećali veliku potrebu putnici i pomorci, a bila bi korisna i strankama obližnjeg Suda. Ispočetka se općina zalagala da se

iskoristi stari sat koji se do tada nalazio na kuli sa zapadne strane crkve i time se smanje troškovi.²⁸⁾ Međutim to nije bilo moguće radi tijesnog prostora.²⁹⁾ Oko postave ure izbio je spor između općinske uprave i starješinstva samostana koji se vukao nekoliko godina.³⁰⁾ Općina je bila dozvolila gradnju zvonika pod uvjetom da se na njega prenese sat i pristala da na svoj trošak promijen ploču brojčanika i osvijetli ga plinskom svjetiljkom. To je trebalo da stoji oko 600 kruna. Kao protuuslugu starješinstvo samostana je navodno tražilo da se u zgradu besplatno uvede voda i da se ugrade stepenice u zvonik. Na to općina nije htjela pristati. Sve ovo je samostan pobijao kao neistinu, tvrdeći da je čak imao 1400 kruna više troškova za radnje vezane isključivo za potrebe ugradnje sata. U svakom slučaju općina je tek 1905. godine postavila novi sat na toranj. On je imao plinsku rasvjetu da bi bio upotrebljiv i noću.³¹⁾

Samostanska zgrada je bila u jadnom stanju i toliko trošna da je prijetila opasnost da padne sama od sebe. Grede krova i podova su istrunule, a zidovi su bili slabi pa su ih mogli lako rušiti. Još 1898. godine, a vjerovatno i prije, razmišljalo se o gradnji novog samostana na mjestu postojećeg, koji je trebao biti ljepši i prostraniji. U to vrijeme bilo je ideja da se u istoj zgradi smjeste i pučke škole.³²⁾ I kasnije se o gradnji dosta raspravljalo. Vanjski izgled samostana prije njegovog rušenja može se donekle vidjeti na starim crtežima i fotografijama ovog predjela. U tom smislu posebno je zanimljiv crtež koji prikazuje dolazak carice Karoline u Split 1818. i crtež F. Koračja na kojem se vidi splitska luka 1837. godine, jer je na njima čitav kompleks prije početka bilo kojih radova.³³⁾ Bila je to uglovnica na kat s kosim krovom i ravnim pročeljima. Istočna strana je na sredini prizemlja imala ulaz, a sa strana po dvije bifore. Na prvom katu je bilo pet prozora također u obliku bifora. Južno pročelje okrenuto moru je potpuno neugledno. Radi pada terena na ovoj strani je bio i suterren.

Dana 3. srpnja 1905. godine izabran je za gvardijana samostana u Splitu Frano Miolin, dotadašnji gvardijan u Šibeniku.³⁴⁾ Prva i glavna briga kada je preuzeo dužnost mu je bila da riješi goruće pitanje samostanske zgrade. U tom nastojanju nailazio je na podosta teškoća. Pošto se uvidjelo da se ne isplati popravljati staru dotrajalu zgradu, izrađeni su odmah nacrti i troškovnik za novu. Na sastanku redovničke obitelji održanom 16. svibnja 1906. godine gvardijan je predložio da se izgradi iz temelja nova zgrada, koja bi se proširila i na zemljište kupljeno od općine 1899. godine. Vijest o tome je ubrzo objavljena u štampi.³⁵⁾ Pošto je 14. srpnja istekao samostanu rok vlasništva na to zemljište, franjevci su zamolili općinu da ga produži za još dvije godine. Općinsko vijeće je razmotrilo molbu na sjednici od 18. rujna i uvažilo je uz uvjet da se općini dozvoli pravo držanja javnog sata na zvoniku crkve sv. Frane. Na sastanku redovničke obitelji 14. siječnja 1907. ovo je odobreno.³⁶⁾

Međutim kako samostan nije imao novčanih sredstava, Miolin je predložio i to da se Ljubljanskoj banci prodaju kupljene kuće Dudan-Antičević, a osim toga još 8 metara samostana.³⁷⁾ Traženi iznos je bio 100.000 kruna, a na temelju te svote banka bi se trebala obvezati da će podignuti novi samostan. Još je bio postavljen uvjet da njegov nacrt i

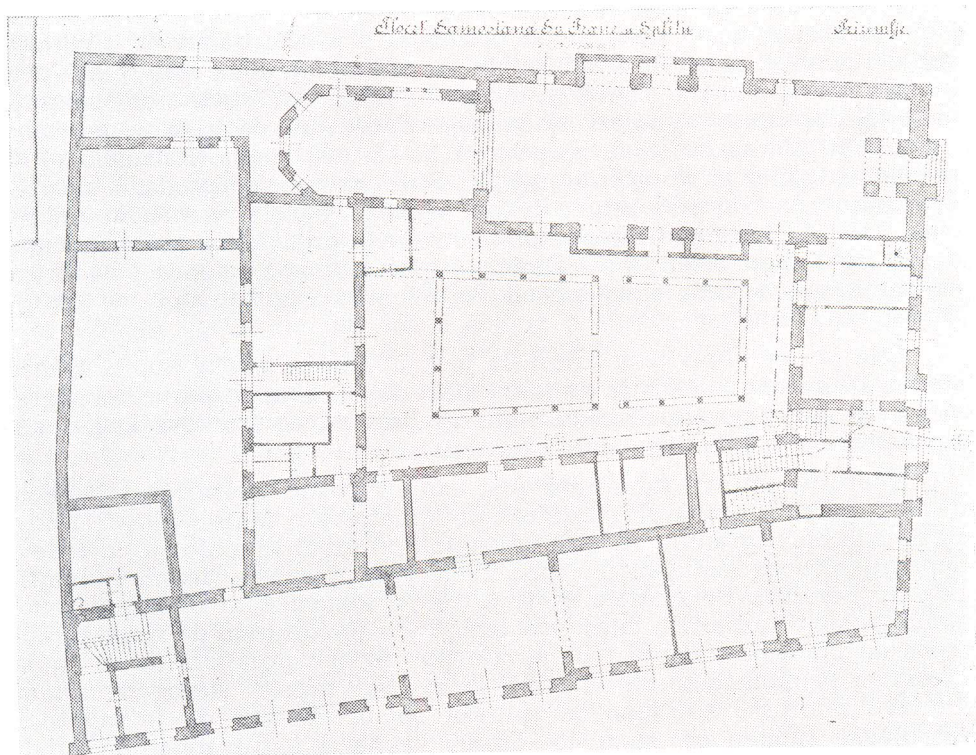
troškovnik budu po želji redovnika koji bi vršili i nadzor nad radovima. Novi samostan bi se sastojao od prizemlja s prostorijama za iznajmljivanje i konobe, a prvi i drugi kat bi bili namijenjeni za stanovanje preko 25 fratara. Vanjski izgled bi morao da odgovara istaknutom položaju na kojem se samostan nalazi. Nadalje je zahtijevano da troškovi ne smiju prekoračiti planiranu sumu za više od 10—20.000 kruna. Računalo se da bi se eventualno prekoračenje moglo pokriti novcem od prodane kuće na Šperunu ili da samostan ostane dužnik banci te joj to s vremenom u obrocima vrati. Sklapajući financijsku konstrukciju predviđena je i mogućnost da se legati koji terete kuće Dudan-Antičević mogu osloniti i na druge nekretnine samostana slobodne od ikakvih obaveza kao npr. na zemlje Dujmovac i Smokovac.³⁸⁾

Bila je već objavljena vijest da je Ljubljanska banka kupila komad starog samostana i obližnje dvije-tri stare kuće, koje će porušiti i sagraditi dvije nove zgrade. Između ovih zgrada i novog franjevačkog samostana trebala je biti ulica široka 5 metara.³⁹⁾

Naprotiv, uprava samostana nije uspjela postići sporazum s bankom u ime koje su pregovarali odvjetnik dr Mihaljević i Mate Vidović. Fratri su se osjećali izigranim, ali nisu odustajali od gradnje. Zato su na redovnom mjesečnom sastanku 9. rujna 1906. pod predsjedavanjem provincijala dr Serafina Belamarića, koji je bio u kanoničkom obilasku samostana, ponovo razmotrili čitav problem. Tada je odlučeno da nova zgrada treba da bude prostranija i bolje riješena od one projektirane sa Ljubljanskom bankom tako da obuhvati gotovo sav prostor starog samostana i čitavo zemljište kupljeno od splitske općine. Budući da je samostan raspolagao sumom od samo 40—50.000 kruna, i to uz uvjet da proda kuće broj 2, 4 i 6, a računalo se da za potpuno dovršenje zgrade treba oko 90.000 kruna, odlučeno je da se za početak uredi samo prizemlje i prvi kat za stanovanje redovnika, a drugi da se ostavi za bolja vremena.⁴⁰⁾

Radi položaja samostana na obali u gradskoj luci njegov izgled se morao prilagoditi zahtjevima općinskog uresnog povjerenstva koje je odbilo pet nacрта. Tako je i unutrašnji raspored nešto izmijenjen, jer se tražilo da na istočnom pročelju bude na katovima po sedam prozora.⁴¹⁾ Sačuvani su tek neki od tih brojnih elaborata i to samo u dvije varijante. Od prve postoji samo tlocrt prvog i drugog kata u mjerilu 1:100 na kojima je prikazan cijeli kompleks, tj. samostan, klaustar i crkva. Potpisao je inženjer Edo Žagar 6. IX 1906. godine. Druga varijanta je sačuvana u mnogo više prikaza i to je ona po kojoj je samostan, uz manje izmjene, izveden. Na žalost na listovima nema godine kada su nacrtani ni imena projektanta osim na nekim izvedbenim detaljima koje je također potpisao Žagar.⁴²⁾ Osim u izvjesnim odstupanjima u dimenzijama i rasporedu prostorijska između ova dva projekta postoje razlike u oblikovanju pročelja. Istočno pročelje po prvom rješenju ima samo lagano isturenjeni rizalit po sredini te po pet prozora na svakom katu, dok po drugom ima sedam prozora. Južno duže pročelje po prvoj varijanti ima dva rizalita na krajevima, a u drugoj još jedan po sredini.

Rušenje starog samostana počelo je 11. travnja 1907. godine. Samo deset dana kasnije preminuo je u bolnici na Rijeci provincijal Belamarić koji se svim silama zauzimao za gradnju.⁴³⁾ Već 22. travnja pristupilo se

Projekat samostana iz početka 19. st. Osnova prizemlja

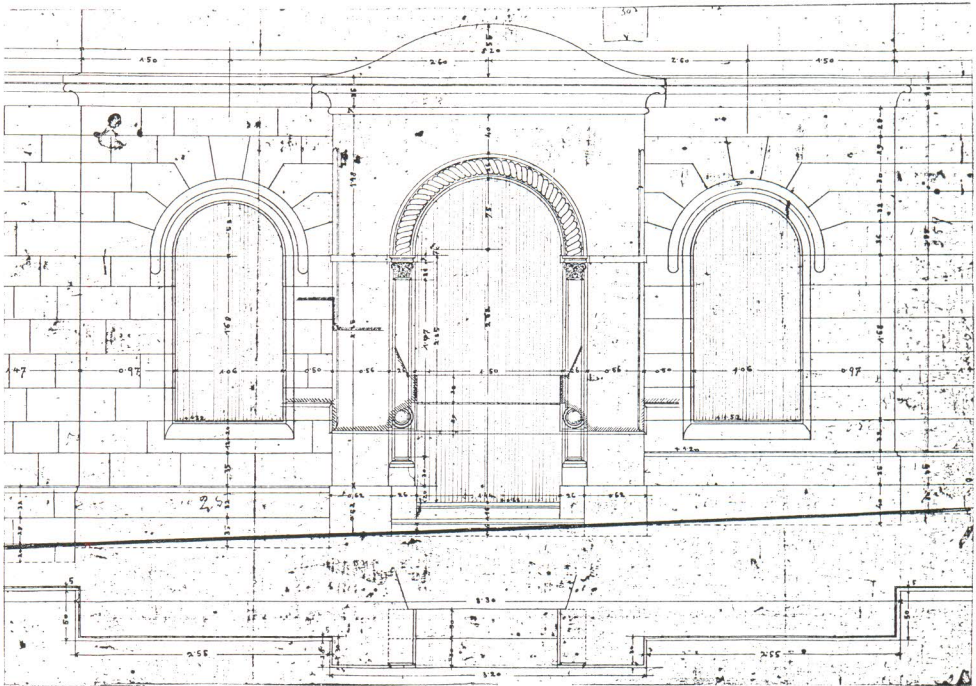
iskopima za temelje. Kod toga je bilo dosta teškoća, jer se na više mjesta nije došlo do čvrstog tla ni na dubini od 3,50 m. Usto se moralo crpsti more koje je prodiralo u jame i raditi većinom noću od 2 sata pa do jutra, jer je tada bila oseka. Svi temeljni zidovi, osim zapadnog i sjevernog u klausturu, izvedeni su u betonu 1:7, a mjestimično na uglovima 1:6 u visini od 1,40 m. Povrh toga zidalo se je dalje temelje do sokla velikim blokovima domaćeg kamena u malteru od jednog dijela vapna, 0,5 pržine i 3 santorina. Tomu se miješalo šesti dio portland-cementa, jer se na više mjesta naišlo na sumporna vrela, pa se time htjelo da temelji budu sigurniji. Sumporna voda većinom je izvirala zapadno od već postojećeg vrela ispod drvenih stepenica.⁴⁴⁾

Dana 13. lipnja 1907. godine u 11 sati prije podne položen je temeljni kamen i bila zakopana olovna cijev u kojoj je pohranjen razni austrijski, talijanski i crnogorski kovani novac. U nju je položena i pergamena s posvetnim tekstom. Svečanosti je prisustvovala masa naroda i uglednici koji su stavili svoj potpis na pergamenu. To su bili: Dominik Reuter, Min. Gulis, Celestin Fattulata, asistent generala reda, Frano Miolin, gvardijan samostana, Frane Bulić, upravitelj Arheološkog muzeja. Zatim slijede

članovi redovničke obitelji: Brne Kulić, Angjeo Definis i Stipan Krnić. Na kraju se potpisao i arhitekt Eduard Žagar.⁴⁵⁾

Povrh temeljnih zidova je sloj od asfalta radi izolacije od vlage. Sokl zidova je napravljen od bijeloga kamena iz Bobovišća, prizemni dio pročelja, vijenci i okviri prozora su od bijelog korčulanskog kamena, a stepenice od kamena iz Pučišća. Svi ostali vanjski zidovi su od domaćeg kamena uz upotrebu probраниh klesanaca od stare zgrade. Unutrašnji zidovi su od opeke iz Treviza, a pregrade prema jugu u prizemlju su od kamena do visine od 3,80 m. Nad cijelim prizemljem prema jugu, koje je namijenjeno za dućane i skladišta, strop je od gvozdениh traverza između kojih je armiranobetonska ploča debljine 12 cm. Povrh je nasut sloj štuta kao zvučna izolacija.

Sve stropne i krovne grede su od jelovine i borovine iz Koruške. Podovi su od uskih jelovih i bukovih daščica spojenih na utor i pero. Ulaz i odmarališta na stepeništima popločani su bijelim bračkim kamenom. Podovi kuhinje, kapelice i nuzprostorije su od cementnog namaza. Na zgradi su, kao što se vidi, upotrebljeni mnogi novi materijali. Pored betona i armiranog betona te željeznih nosača, upotrebljen je pokrov od azbestnih ploča. Uzrok tome je cementna industrija i industrija betonskih prerađevina koja se u to vrijeme snažno razvila u Splitu i okolici

Detalj istočnog pročelja samostana

te pružila građevinarstvu dobre tehničke mogućnosti i rješenja. Pored toga na krovu su postavljena tri gromobrana. Samostanska zgrada je dobila vodovod i kanalizaciju koja je spojena s općinskim kanalom na obali.

Samostan u Splitu je građen vrlo prostrano jer su tu namjeravali smjestiti kolegij za filozofiju i teologiju. Međutim, u toku radova 1907. je došlo do diobe provincije na dalmatinsku i padovansku. Zato se odustalo od otvaranja nove škole u Splitu, jer je u postojećem kolegiju na Cresu, gdje je tada i središte provincije, bilo dosta prostora za smanjeni broj učenika.⁴⁶⁾

Radovi na samostanu bili su uglavnom gotovi u svibnju, a franjevci su se uselili 5. srpnja 1908. godine. Svečano ga je blagoslovio general reda D. Reuter 25. srpnja. Za vrijeme gradnje redovnici su stanovali u obližnjoj kući koju su kasnije prodali mesaru Duji Borčiću.⁴⁷⁾ Glavni poduzetnik radova je bio graditelj Eduard Žagar, a pod njegovim vodstvom su bili brojni obrtnici i majstori.⁴⁸⁾ Klesarske radnje su izveli Šimun Portolan iz Korčule i Talijan Antonio dell'Accio, a tesarske radove Risto Pejanović iz Mostara. Limarske radove je izveo Montan Trojer, pokrivačke Marko Markovina, drvodjelske Mate Senjanović i drug, kovačke Špiro Jelić, slikarske i bojadisarske Frane Smoje, uvođenje vode i plina Dragomir Radica, svi iz Splita.

Jedan dio kamena i drugog materijala od stare zgrade, koji nije mogao biti ponovo upotrebljen, prodali su franjevci težacima sa Lučca i oni su ga iskoristili kod gradnje svojih kuća. Tako se na kući u Trpimirovoj ulici broj 6 nalaze tri prozora sa kamenim okvirima i kopcima, jedna vanjska i troja sobna vrata porijeklom sa samostanske ili neke druge zgrade franjevacu u blizini koja se tada rušila. Arhitektonskih elemenata s istog mjesta ima i na susjednim kućama. U zidu zgrade broj 8, također u Trpimirovoj ulici, bio je do nedavno ugrađen dio kamenice. Izduženo korito ima sa prednje strane u reljefu isklesane glave anđela, a između njih su cvjetovi. Sve je modelirano u klasičnim potezima renesanse.⁴⁹⁾ Nedaleko odatle u Supilovoj ulici broj 27 na zapadnom zidu kuće koja je u to vrijeme bila vlasništvo obitelji Burić ugrađen je amblem franjevačkog reda. Na kružnoj kamenoj ploči reljefno su uklesane dvije prekrížene ruke.

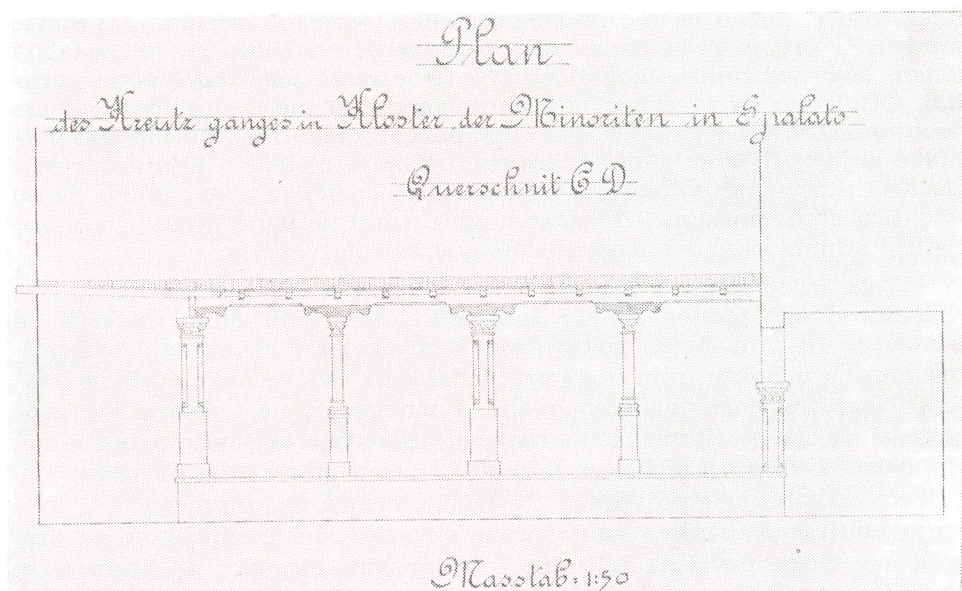
Na atici pročelja samostana sa strane obale postavljen je grb franjevačkog reda uz prethodno odobrenje općine. Međutim, budući da nije dobro izgledao, uresno povjerenstvo u kojemu su tada bili Antun Zlenđić, direktor realke, Ivan Tomić, Frane Bulić, Marin Šperac i arhitekt Kamilo Tončić, direktor obrtničke škole, tražilo je da se ukloni.⁵⁰⁾ I u javnosti je bilo prigovora pa i karikatura u novinama. Zato je grb 1909. skinut.⁵¹⁾

U to vrijeme su učinjene još neke radnje u crkvi. Napravljen je novi kor, nabavljeni su kipovi Srca Isusova i Gospe od Začecá te svileni prekrivači za oltare.

Prema nekim vijestima iz tog doba 1908. se rješavalo i pitanje popravka klaustura iz 13. stoljeća koji je ostao sačuvan u unutrašnjosti novog samostana. Franjevcima je bila obećana za to pomoć, ali kako je nisu

dobili, bili su bez sredstava. Oni su čak mislili da poruše neke stupove koji su im smetali.⁵²⁾ Danas nije jasno o čemu se točno radi. Ipak po planu P. Kurira iz 18. stoljeća, nacrtima samostana iz 1906. te sačuvanih fotografija mogu se dosta dobro pratiti promjene koje su se dogodile na klausturu u to vrijeme.⁵³⁾ Bio je izvorno građen u obliku izduženog pravokutnika s trijemom na sve četiri strane. Uokolo je kameni parapetni zid na kojemu su stupovi sa romaničkim kapitelima koji podržavaju krov trijema. Po sredini poprijeko klostar je presijecala popločana staza s niskim zidom uz jedan njen rub. Tako je prostor bio podijeljen u dva približno kvadratna polja, istočno i zapadno. U svakom od njih je bilo krunište bunara. Takvo stanje pokazuje jedna stara fotografija.⁵⁴⁾ U nacrtima s početka stoljeća prikazan je klostar koji ima oko trijem samo sa tri strane: sjeverne, istočne i južne, dok sa zapadne nedostaje, što znači da je bio u međuvremenu porušen. To isto stanje vidi se i na drugoj fotografiji nastaloj najranije 1908, jer je na njoj vidljiva već potpuno rekonstruirana crkva i podignuta nova zgrada samostana.

U samostanskom arhivu se čuvaju nacrti za obnovu klostura. Na žalost na njima nema nikakvih podataka o vremenu kada su nastali ni o autoru, ali opisi na njemačkom jeziku kao i neke druge indicije potvrđuju da su i oni napravljeni otprilike u isto vrijeme ili koju godinu kasnije. Karakteristike predloženog rješenja su da se klostar trebao obnoviti u čitavoj svojoj veličini, visina trijema povećati umetanjem četvrtastih stupaca ispod starih stupova, a nagib krova smanjiti. Ovaj projekt nije međutim realiziran.⁵⁵⁾

Plan obnove klostura. Pogled na zapadni trijem

Današnja situacija pokazuje da je kasnije na mjestu zapadnog trijema podignuta prizemna zgrada koja čini bočno proširenje crkve prema jugu sa strane oltara. Ispred ovog aneksa izveden je novi trijem, ali od starog materijala. Tako je sada klaustar dosta kraći.⁵⁶⁾ Od ostalih manjih promjena za ovo vrijeme može se opaziti da više nema okruglog bucala bunara u istočnom polju. Ostao je samo onaj u zapadnom. Porušen je i kameni parapet između dva polja klaustra.

Radi raznih preinaka izvršenih tijekom gradnje kao i nepredviđenih radova fratri su zapali u dugove pa su dio samostana morali iznajmiti privatnicima. Nekim se prostorijama koristila izvjesno vrijeme i »Hrvatska tiskara«. Kako je tu bilo čak osam izvora sumporne vode, dr J. Marušić je 1914. godine namjeravao urediti moderne sumporne banje. To bi, pored postojećih nedaleko odatle u današnjoj Marmontovoj ulici, a u vlasništvu Stjepana Nagya, bile druge u gradu. Navodno su franjevci već bili dali otkaz vlasniku tiskare. Vjerojatno je prvi svjetski rat, koji je izbio nekoliko mjeseci kasnije, zaustavio ovu akciju.⁵⁷⁾

Godine 1929. dekorirao je unutrašnjost crkve slikar Ahmetov. Međutim prema zaključku Dijecezanskog umjetničkog vijeća od 21. rujna, koji se čuva u arhivu Konzervatorskog ureda za Dalmaciju u Splitu, taj rad je tipičan primjer natrane dekoracije, kričavih boja i neukusa.

Današnja crkva i samostanska zgrada imaju historicističke oblike karakteristične za način građenja u 19. stoljeću. Građevine ne predstavljaju neku posebnu vrijednost u kreativnom smislu i ničim se ne izdižu iznad prosječnosti svog vremena. Posljednji opsežni građevinski zahvat na kompleksu sv. Frane u Splitu očuvao je, istina, njegovu raniju prostornu dispoziciju, ali mu je u potpunosti izmijenio arhitektonska obilježja. Da bi se meritorno mogao valorizirati sa stanovišta zaštite spomenika kulture, nužno bi bilo pobliže sagledati sve okolnosti pod kojima je izveden. U prvom redu danas nije potpuno jasno koliki su bili estetski dometi izvornog romaničkog sklopa. O tome se za sada može samo nagađati. Očigledno da je crkva bila skromna građevina, a izgleda i zgrada samostana. Pored toga nije dovoljno poznat razvoj ni morfološke promjene koje je tijekom stoljeća pretrpio sklop, a ni kakvo je njegovo stanje bilo u vrijeme odluke o rekonstrukciji. Jasno je samo toliko da su objekti u građevinskom i tehničkom smislu bili potpuno derutni, a urbanistički i funkcionalni razlozi su bili jaki za intervenciju.

Treba uz to imati u vidu da su se i nazori o čuvanju starina za ovo vrijeme od oko jednog stoleća izmijenili, da su bili dosta drukčiji od današnjih. Ni sam Bulić, pokrajinski konzervator i upravitelj Arheološkog muzeja u Splitu, nije imao primjedaba na radove kako su tada izvedeni. Naprotiv, neke je javno hvalio. I mnoge ocjene tadašnje kulturne javnosti su bile pozitivne. Prve nepovoljne kritike se javljaju tek u novije doba. Tako povjesničar umjetnosti i konzervator Ljubo Karaman vidi u ovom ostvarenju graditeljsku i estetsku nemoć tog vremena, a u uređenju unutrašnjosti crkve samo šarene slikarske dekoracije, koje su prekrile sve zidne površine jeftinim i šablonskim ukrasom te bezbrojnim glavama i poprsjima svetaca i sljedbenika sv. Frane.⁵⁸⁾ Naravno, ovakav sud je izrečen pod općim negativnim stavom prema arhitekturi 19. sto-

ljeća, koja je sve do nedavna smatrana samo sterilnim pokušajem oživljavanja isprobanih recepata prošlosti. Nazori o tome su u međuvremenu pokazali znatan pomak u pozitivnom smislu.

Ipak i pored svega, danas bi se s naših suvremenih pozicija konzervatorske teorije i prakse vjerovatno postupilo drukčije, opreznije i manje radikalno. Nastojalo bi se možda ne samo istaknuti očuvane već i obnoviti iščezle originalne prostorne i arhitektonske kvalitete sklopa.

BILJEŠKE:

- 1) Grga Novak: *Povijest Splita*, Split 1965, knjiga treća, str. 420.
- 2) Cvito Fisković: *Utjecaj Dioklecijanova mauzoleja na kasnije graditeljstvo*. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split 1952. LIII, slike 1 str. 188 i 2 str. 190.
- 3) Antonio Bajamonti: *Nello inaugurare la pubblicità delle sessioni municipali in Spalato il giorno 9 giugno 1862*. Trst 1862, str. 18—19.
- 4) Antonio Bajamonti: *Dell' amministrazione del comune di Spalato dal 9 gennaio 1860 al 6 giugno 1864*. Trst 1864, str. 13, 61, 62 i 64.
- 5) *Sahrana i zapečaćenje moći Sv. Felicija, mučenika stobrečkog*. Novo doba, Split 18. V 1928.
- 6) *Incendio*. Narod, Split 28. I 1887.
- 7) *Zem. Odbor*. Jedinstvo, Split 15. IX 1899.
- 8) *Nova česma. Ulice*. Jedinstvo 27. III 1901. — *Ulica sv. Frane*. Jedinstvo 29. III 1902.
- 9) *Zvonici Sv. Duje i Sv. Frane u Splitu*. Jedinstvo 9. IX 1899.
- 10) *Crkva Sv. Frane na obali*. Jedinstvo 14. I 1902.
- 11) *Franjevci*. Jedinstvo 17. VI 1902.
- 12) *Muzej arheološki*. Jedinstvo 2. IX 1902.
- 13) *Novi zvonik*. Jedinstvo 31. X 1902.
- 14) Celić je bio poznati splitski graditelj. Između ostalog preinačio je 1904. nacrt za školu bratovštine sv. Križa u Velom varošu. U vezi s tim postoji priznanica da je od Filipa Muljačića primio 100 kruna. Historijski arhiv Split, Spisi bratovštine sv. Križa, sign. 1 DO/BTŠ-X/14, omot 1.
- 15) *Crkva sv. Frane*. Jedinstvo 17. III 1903.
- 16) *Crkva franjevacu*. Jedinstvo 2. XII 1902. — *Crkva sv. Frane na obali*. Jedinstvo 19. XII 1902.
- 17) *Na gosp. Inchiostri-a*. Jedinstvo 9. I 1903. — *Crkva Sv. Frane*. Jedinstvo 23. I 1903. — *Crkva sv. Frane*. Jedinstvo 27. II 1903.
- 18) *O gosp. Inchiostru*. Jedinstvo 6. II 1903.
- 19) Dr M.: *Hrvatska ornamentika u crkvi sv. Frane u Splitu*. Jedinstvo 23. I 1903.
- 20) *Crkva Sv. Franje*. Jedinstvo 13. III 1903. Stari oltar sv. Frane i Felicija dobio je još 1751. brevijem pape Benedikta XIV privilegij oprosta za sve redovnike koji su na njemu molili za pokojnike. Godine 1908. ova povlastica je uz prisustvo generala reda D. Reutera prenesena na novi oltar. O tome svjedoči ploča na njegovoj stražnjoj strani.
- 21) O. c. bilješka br. 5.
- 22) *G. Inchiostri*. Jedinstvo 5. V 1903.
- 23) *G. Inchiostri*. Jedinstvo 7. VIII 1903.
- 24) List biskupije splitske i makarske. Split II 1903, str. 15 i X 1903, str. 93.

- 25) *Crkva sv. Križa*. Jedinstvo 6. X 1903.
- 26) *U crkvi*. Jedinstvo 9. X 1903.
- 27) D. Inkiostri: *Preporodaj srpske umetnosti*. Beograd 1908.
- 28) Prvi sat na crkvi sv. Frane postavljen je 1857. i to na stari zvonik na zapadnoj strani crkve. Godine 1888. skinut je sat sa tornja na Gospodskom trgu, temeljito popravljen i postavljen na zvonik sv. Frane. (Stanko Piplović: *Javni satovi u Splitu*. Kulturna baština, Split 1983, broj 14, str. 65—68).
- 29) *Samostan sv. Frane*. Jedinstvo 4. XI 1902. — *Još o satu*. Jedinstvo 7. XI 1902.
- 30) *Dobnik na zvoniku sv. Frane*. Jedinstvo 3. I 1903. — *Ispravak*. Jedinstvo 9. I 1903.
- 31) *Novi sat*. Jedinstvo 7. I 1905.
- 32) *Nova zgrada*. Jedinstvo 12. VIII 1898.
- 33) Crteži su reproducirani u časopisu *Kulturna baština* br. 9—10 iz 1979. i br. 13 1982, str. 35.
- 34) *U manastiru konventualaca*. Naše jedinstvo, Split 21. IX 1905.
- 35) *Nova zgrada*. Naše jedinstvo 2. VI 1906.
- 36) Kaptolski zapisnik samostana sv. Frane 1864—1964, str. 126. Knjiga se čuva u samostanu.
- 37) Kuća Dudan se nalazila zapadno od zgrade samostana, a dijelila ih je samo uska uličica. Danas više ne postoji, na njenom mjestu je nova zgrada. Vidi se na planu što ga je još 1844. napravio V. Andrić radi uređenja izvora sumporne vode na tom mjestu. Plan se čuva u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu.
- 38) O. c. bilješka 36, str. 121.
- 39) *Proljepšanje grada*. Sloboda, Split 6. VI 1906.
- 40) O. c. bilješka 36, str. 124.
- 41) O. c. bilješka 36, str. 137.
- 42) Od ove druge varijante postoji: tlocrt prizemlja i drugog kata cijelog kompleksa 1:100, tlocrt temelja, prizemlja, prvog i drugog kata samostana te vertikalni presjeci 1:100, nacrt odvodnog kanala, nacrt temeljnih zidova, detalj stepeništa 1:25, detalj velike drvene pregrade 1:10 i južno pročelje 1:200. Zatim slijede izgled prizemlja te rizalita južnog i istočnog pročelja, sve u mjerilu 1:20.
- 43) Belamarić je bio provincijal 1899—1907. Tada ga je naslijedio dr Bonaventura Burić iz Kaštel-Lukšića. On je na provincijalnom kapitulatu, pod predsjedavanjem samog generala reda Dominika Reutera, 3. srpnja 1907, izabran za provincijala. O. c. bilješka br. 36, str. 135.
- 44) Najizdašniji sumporni izvor na ovom položaju Piškera nalazio se nešto zapadnije od samostana. Voda je izbijala iz tri procjepa u kamenu. Služio je kao perilište rublja stanovnicima Velog varoša sve do 1930. godine kada je kanaliziran.
- 45) O. c. bilješka 36, str. 128—129.
- 46) Provincija sv. Jeronima male braće konventualaca udružila se je s onom sv. Antuna padovanskog 1827. što je trajalo 80 godina. (Marin Oreb: *Zaslужni članovi Hrvatske provincije sv. Jeronima franjevac konventualaca od njezina postanka do naših dana*. Split 1973, str. 5 i 21).
- 47) *Nešto o gradnji Novog Samostana*. Pod ovim naslovom F. Miolin je u Kaptolskom zapisniku samostana sv. Frane 1909. detaljno opisao tok radova. Str. 135—139.
- 48) Edvard Žagar je rođen u Prezidu, Gorski Kotar 23. V 1875, a umro je u Splitu 1. VI 1957. godine. Diplomirao je na graditeljskoj školi u Zagrebu, a specijalizirao na umjetničkoj akademiji u Münchenu. Ispite za ovlaštenog civilnog graditelja položio je u Zadru. U početku djeluje u Splitu gdje uz Š. Nakića 1901—02. radi na izvedbi biskupske palače, a zatim kao samostalni poduzetnik gradi samostan sv. Frane i vile na sjevernoj periferiji grada i Jadransku banku na obali. U Trogiru i Imotskom je podigao zgrade režijske duhana i suda. Pored toga njegovo je djelo zvonik župske crkve u Igranama te vojne zgrade u Divuljama i još druge za potrebe mornarice duž obale.

- 49) Prof. Perislav Petrić, današnji vlasnik obiju kuća, ove podatke je saznao od svojih starijih.
- 50) *Il nuovo schiesone spalatino per l'anno 1909*. Split 1908, str. 52.
- 51) *Grb na manastiru*. Naše jedinstvo 5. III 1908. — Duje balavac. Split 1909, br. 8.
- 52) *Za starine*. Naše jedinstvo 6. V 1908.
- 53) Fotografije se čuvaju u Arheološkom muzeju u Splitu.
- 54) Objavljena je u knjizi Ć. Iveković: *Dalmatiens Architektur und Plastik*. Beč 1910—11, tabla 227/1.
- 55) Nacrti su u mjerilu 1:50, a sastoje se od tlocrta te pogleda na sjeverni, zapadni i južni trijem.
- 56) Prema podacima koje je prikupio D. Kečkemet projekt za proširenje crkve lijevo od oltara na dijelu klaustra izradio je 1926. arh. Fabijan Kaliterna.
- 57) *Nove sumporne banje*. Naše jedinstvo 18. IV 1914.
- 58) Ljubo Karaman: *Sv. Franjo oo. konventualaca na obali u Splitu*. Zagreb 1943.

